

50 let Inštituta za arheologijo ZRC SAZU

*Slavnostni govor na proslavi 50-letnice Inštituta za arheologijo ZRC SAZU
dne 20. novembra 1997*

Stane GABROVEC

Petdesetletnica Inštituta za arheologijo je za slovensko arheologijo, za vse nas arheologe, praznik. Za tiste, ki smo njegovo nastajanje, rast osebno doživljali in spremljali od samega začetka - malo nas je še - še posebej.

Če hočemo prav razumeti teh 50 let, njihov pomen za slovensko arheologijo, se moramo vsaj na kratko ozreti na njen položaj pred rojstvom Inštituta za arheologijo.

Med obema vojnama je imela Slovenija le dva poklicna arheologa in še nekaj muzejskih delavcev, ki so se vsaj občasno posvečali tudi arheologiji. Tudi ta dva poklicna arheologa sta bila ob arheologiji še vse kaj drugega: Balduin Saria prvenstveno profesor za antično zgodovino, Rajko Ložar pa še vse mogoče: knjižničar v Narodnem muzeju in vodja njegove grafične zbirke, etnolog in etnolog, predvsem pa je stal sredi slovenske kulture in bil med njenimi vodilnimi oblikovalci. Bil je v službi tudi tistih strok, ki so tedaj prvenstveno oblikovale slovenstvo, to je slovenske literature in slovenske umetnosti. Površen pogled v Ložarjevo bibliografijo nam pokaže, da je ob vsem arheološkem delu napisal še okoli 200 razprav in poročil, kjer ocenjuje slovensko umetnost in literaturo, razmišlja o slovenstvu, o alpinizmu in da je bil urednik vodilnih slovenskih kulturnih revij.

Pa še ta slovenska arheološka tradicija je bila 1945 popolnoma prekinjena. To je v tistem času veljalo za vse, v arheologiji pa je omenjena prekinitev na poseben način odprla pot novemu navdušenju, novim potem, ki jih ni ovirala nobena v Sloveniji že uveljavljena kritična avtoriteta.

Začelo se je vse na novo, z ognjem, ki ga je prinesel nov čas, v revščini novega časa. Zmagal je ogenj, zmagala samozavest. Nosilec tega ognja je bil Josip Korošec. Bil je prvi, ki je bil samo arheolog, ki je prišel z arheološko disertacijo, ki jo je pridobil v Pragi, prišel z izkušnjami izkopa-

valca in muzealca, prišel s samozavestjo strokovnjaka, specialista svoje stroke. Če sem rekel, da je bil samo arheolog, to ne pomeni, da tudi on ni moral prej dobiti diplome iz klasične filologije, toda njegovo srce ni bilo obremenjeno z njo - razumite prav ta izraz - kot je bilo obremenjeno srce nas drugih klasičnih filologov.

S prihodom v Slovenijo je Korošec takoj začel z izkopavanji. Njegova izkopavanja na Ptujskem gradu so odkrila staroslovansko grobišče, prazgodovinsko naselbino in staroslovansko svetišče. Slednjega mu stroka tedaj ni priznala, a postaja danes zopet aktualno. Očaral je prof. Ramovša, postal je takoj profesor na Filozofski fakulteti, predstojnik Arheološkega seminarja, v katerem si prvič lahko samostojno študiral arheologijo od prazgodovine do zgodnjega srednjega veka. Arheologija ni bila do tedaj v Jugoslaviji nikjer niti samostojni niti glavni predmet nobene študijske skupine; pa tudi drugod v Evropi je bilo to redko. In postal je, kar danes proslavljamo, ustanovitelj Arheološke sekcije pri zgodovinskem razredu Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU), predhodnice današnjega Inštituta za arheologijo. Bil je ustanovitelj in glavni urednik *Arheološkega vestnika*, danes vodilne slovenske arheološke revije, ki tudi koraka v petdeseto leto.

Začelo se je torej to, kar je danes vodilno v slovenski arheologiji, kar je danes uveljavljeno doma in v svetu. Pot ni bila ne lahka ne vedno čisto ravna, a že mesto, kamor je pripeljala, zahteva naše spoštovanje in hvaležnost. Spoštovanje in hvaležnost do ustvarjenega in do tistih, ki so to pot ustvarjali.

Naša naloga je torej, da prikažemo to pot, da pokažemo na tiste, ki so to pot gradili.

Prvi je bil, kot smo rekli, Josip Korošec, prej v Sloveniji neznano ime. Njegov nastop pomeni pravi izbruh arheološke dejavnosti. Izkopavanja niso

bila njegovo edino delo. Predvsem so bila takoj publicirana: do leta 1952 je izšlo kar 8 samostojnih arheoloških publikacij, večinoma Koroščevih in 3 letniki Arheološkega vestnika; Koroščevo delo je bilo dvakrat nagrajeno s Prešernovo nagrado. Iz Arheološkega seminarja so že prišli prvi diplomanti, prvi France Stare, nato Jaro Šašel in Stanko Pahič, sami pomembni oblikovalci povojne slovenske arheologije. Pri njem so promovirali bodoči vodilni predstavniki jugoslovanske arheologije, Milutin Garašanin, Alojz Benac. V vseh teh podvigih je stal Korošec sam.

Njegovo delo smo imenovali izbruh. Izbruhi pa so seveda lahko le kratkotrajni in ne bruhajo vedno le čistih voda, predvsem jih je potrebno potem speljati v dobro urejene struge. Slovenska arheologija je potrebovala načrtno delo. S samo organizacijo njenega dela pa je šlo težje. SAZU ni bila še inštitutsko organizirana, podobno je veljalo tudi za univerzo. Potrebno je bilo sodelovati z drugimi ustanovami, predvsem muzejskimi, potrebno z njim deliti tudi denar za naraščajoča izkopavanja, ki ga je bilo vedno premalo. In izkopavanja so bila še vedno glavno delo. Arheološka sekcija je vodila z Josipom Klemencem izkopavanja v Šempetru, ponos današnje rimske arheologije, Korošec je kopal s svojimi ljudmi v Predjambi, Blatni Brezovici, Ljubljani, Srečko Brodar v Betalovem spodmolu, Mitja Brodar v Mokriški jami. Za vse to je bilo denarja premalo, Korošec je sprejemal zato povabila za izkopavanja iz drugih republik, ki so ustrezala njegovemu prvemu osnovnemu strokovnemu zanimanju, neolitu in bakreni dobi. Tu naj samo omenim njegova izkopavanja v Danilu v Dalmaciji, odkrita je bila danilska kultura, danes pomembno poglavje neolitika zahodnega Balkana. Vse to pa ni reševalo organizacijskih problemov slovenske arheologije. Tu je nastopila že nova generacija, ki je imela svoje programe, svoje probleme, ki ni več vedno sprejemala Koroščevih konceptov. Krizo je bilo čuti tudi v Arheološkem vestniku, ki je začel izhajati z veliko zamudo. 1959 je Korošec zapustil Arheološko sekcijo.

Njeno vodstvo je naslednje leto prevzel Srečko Brodar, začetnik našega paleolitika, samohodec stare generacije, pravo nasprotstvo Korošca. Zanj Arheološka sekcija ni mogla biti ne prvenstvena, ne osebna naloga. Pobudo je prevzel njegov sin Mitja, eden od treh stalnih nameščencev Arheološke sekcije, od katerih pa niti eden ni imel arheološke izobrazbe v klasičnem smislu, vendar je v nasprotju s svojim očetom imel trdno voljo iz Arheološke sekcije napraviti močno ustanovo.

Mitja Brodar je takoj začel graditi - po svojem prvem poklicu je inženir gradbeništva - organizacijsko bazo, torej prav tisto, v čemer Korošec ni uspel. Samo z ljudmi sekcije se tega seveda ni dalo izpeljati. Oprl se je na mlado generacijo. Na kongresu zveznega Jugoslovanskega arheološkega društva (JAD) v Ohridu leta 1960 je ta generacija doživela svoj krst. V odsodnosti vseh vodilnih slovenskih arheologov, razočarana nad njimi, je vzela iniciativo v svoje roke in izvolila mladega Brodarja v zvezni odbor JAD. Po njegovi iniciativi je bilo ustanovljeno Slovensko arheološko društvo (SAD). Brodar je postal tudi njegov prvi predsednik. V okviru slovenskega društva in z njegovo pomočjo je takoj začel izvajati zvezne naloge, ki jih je Slovenija prevzela v okviru Sveta jugoslovanskih akademij, za katerih izvedbo je bila zadolžena Arheološka sekcija. Med temi je bila predvsem Arheološka karta Slovenije.

Intenzivno skupinsko delo, ki je nastajalo v okviru Slovenskega arheološkega društva, ni bilo omejeno le na zvezne naloge, ki jih je prevzela Arheološka sekcija, ampak tudi na druge aktualne potrebe slovenske arheologije. Omeniti je potrebno predvsem slovenski dan na kongresu Zveze JAD 1963 v Ljubljani, na katerem je bil predložen pregled slovenske arheologije od paleolitika pa do zgodnjega srednjega veka. To je bila odlična afirmacija slovenske arheologije in njene nove generacije. Slovensko arheološko društvo je pozneje organiziralo še simpozije, ki so načrtno obravnavali posamezna arheološka obdobja in so, objavljeni v Arheološkem vestniku, še danes izhodišče za naše delo. Vse to gotovo pomeni izredno ero v slovenski arheologiji, ki je mobilizirala in uveljavila mlado generacijo in s tem omogočila plodno delo predvsem na temeljnih nalogah, za katere je bila zadolžena Arheološka sekcija. Tak način dela pa seveda ni mogel postati stalnica. Tudi tu je bil odločilen Mitja Brodar. Znal je izkoristiti čas neprestanih upravnih reform in sistema finansiranja. Leta 1972 je postal predsednik humanistične sekcije pri Raziskovalni skupnosti Slovenije, istega leta je tudi formalno prevzel po svojem očetu vodstvo Arheološke sekcije, ki je po njegovi zaslugi še isto leto postala Inštitut za arheologijo. To se je zgodilo pred 25 leti, 27. novembra 1972.

Zdaj je imel tudi večje možnosti, da začne graditi svoj inštitut v ustanovo, ki bo zmožna tudi samostojno izvajati naloge, za katere je bila zadolžena. Zavedal se je, da mora dobiti strokovnjake, ki bodo obvladovali posamezna področja slovenske arheologije, hkrati pa zgraditi tudi tehnično bazo, ki bo delo omogočala. Ta je prav arheologu

mного bolj potrebna kot drugim humanističnim vedam; arheolog je mnogo bolj vezan na tehniko, njene metode, na aparaturo, njene analize.

Inštitut je začel dobivati nove sodelavce. Zbiral jih je uspešno z dobrim posluhom za kvaliteto. Inštitut za arheologijo je začel s 4 delavci, ko je Brodar predal svoje mesto 1982, jih je štel 11, danes jih ima 18.

Te številke kažejo na prehod iz skupinskega dela prek SAD na individualno delo inštitutskih delavcev samih. Brodarjev poudarek je ostal še vedno na skupnih nalogah slovenske arheologije. Neizprosna je bila njegova zahteva, da vsak uslužbenec posveti polovico svojega delovnega časa prav skupnim nalogam. V Inštitutu naj se ustvari centralna banka, kjer bo vsa slovenska arheologija imela svoje orodje, ki ji bo omogočalo smotno izvajati njen program.

Res so tedaj nastajala temeljna dela: izšla so *Arheološka najdišča Slovenije* (1975), prvi zvezek limesa, *Claustra alpium Iuliarum* (1971), *Tabula Imperii Romani* (K 34 Sofia, 1976), *Inscriptiones Latinae, quae in Iugoslavia repertae et editae sunt* v treh zvezkih (1963, 1978, 1986). Že ta kratek seznam del, ki smo jih navedli, nam na eni strani razkriva uspešno skupinsko delo, ki ga predstavljajo Arheološka najdišča, na drugi pa nam druga dela, katerih avtor je bil Jaro Šašel, dokazuje, da je postal Inštitut za arheologijo tudi hiša samostojnih velikanov svoje stroke. Tudi Arheološki vestnik se je uveljavil - Šašel je bil 10 let njegov glavni urednik - postal je priznana arheološka revija doma in v svetu.

In zdaj smo v zadnjem delu.

1982 je Mitja Brodar prepustil vodstvo zastopniku nove, pokoroščeve generacije, Janezu Dularju. Brodar je ostal na Inštitutu in se je še zdaj lahko prvenstveno posvetil svojemu delu: objavil je vsa svoja izkopavanja, tudi iz zapuščine svojega očeta - tako ni za seboj pospravil še noben arheolog - in prepričani smemo biti, da bomo v kratkem lahko prebrali tudi njegovo sintezo o paleolitikumu Slovenije.

O obdobju po letu 1982 je seveda težko govoriti. Inštitut za arheologijo in njegov predstojnik Janez Dular sta danes v zenitu svojega dela in načrtov. Je pa to vendar čas z najdaljšim stažom njegovega predstojnika, kar vendarle zahteva svojo besedo, čeprav bo ostala odprta, nedorečena.

Osnovni koncept Inštituta za arheologijo, po katerem naj bi postal centralna banka slovenske arheologije, je ostal. Vse bolj pa stopa v ospredje želja, da postane tudi interpret tega svojega bogastva. Od skupnih nalog je ostala še naprej v načrtu arheološka karta, ki naj bi po Pahičevem

konceptu z detajlnim pregledom vse Slovenije v okviru 20 zaključenih področij dopolnila Arheološka najdišča. 3 zvezki tega projekta so tudi izšli (Bela krajina, Prekmurje, Tržaška pokrajina - občina Dolina). Čas računalnika je to delo preusmeril. Postavljen je bil program ARKAS, Arheološki kataster Slovenije, v katerem naj bi bila registrirana vsa arheološka najdišča Slovenije, ob njih pa zapisani tudi vsi do zdaj znani podatki, ki se bodo lahko tekoče dopolnjevali z novimi, takimi, ki prihajajo iz novih odkritij na terenu, pa tudi iz arhivskih virov, ki jih zdaj Inštitut za arheologijo sistematično pregleduje in po možnosti tudi hrani v kopijah. Sem sodijo domači arhivi tako nekdanjega Deželnega muzeja v Ljubljani, pa tudi drugih, muzejskih in privatnih in seveda tujih, inozemskih; tako Naravoslovnega muzeja na Dunaju, Joannea v Gradcu, dunajskega centralnega arhiva za spomeniško varstvo in številnih drugih od Italije do Amerike. Omenim naj le še dragoceno korespondenco in zapiske Josefa Szombathyja, našega Jerneja Pečnika in drugih delavcev iz bujnega časa začetka naše arheologije pred 1914, ki je raztresena po vsem svetu in predstavlja še vedno dragocen vir naše vede, tako po samem gradivu kot po zapiskih o njem.

Bistvena razlika v tem delu pa je ta, da je Inštitut za arheologijo v tem času lahko bistveno povečal število svojih delavcev in je tako to delo, v nasprotju s časom nastajanja Arheoloških najdišč, institucionalizirano, to pomeni arhivirano na enoten, pregleden, smotno urejenen način, uporaben tudi za računalnike. Hkrati pa ima zdaj Inštitut za arheologijo prvič za vsako obdobje svojega strokovnjaka-specialista, ki izvaja inštitutski program v svojem sektorju. Dobro organizirana tehnološka baza omogoča njegove rezultate tudi hitro publicirati, pomaga publicirati tudi drugim, to je tisto, kar prejšnji generaciji nikoli ni uspelo.

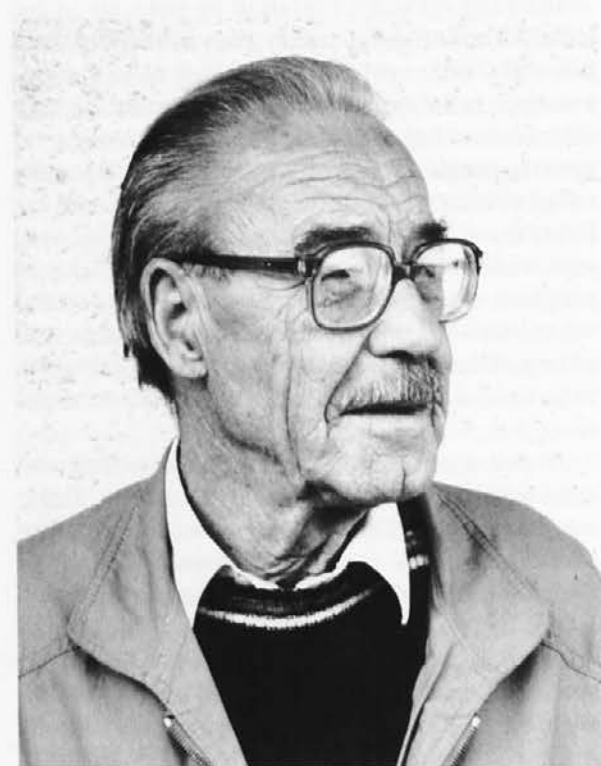
To delo lahko zdaj samo v skromnem izboru na kratko naštejemo, saj ga vsi dobro poznate. Iz paleolitika imamo Divje babe I s svojo znamenito piščalko (I. Turk (ur.), *Moustérienska "koščena piščalka" in druge najdbe iz Divjih bab I, Slovenija*, 1997). Iz neo- in eneolitika se prav v zadnjem času razvija program, ki obeta neolitsko revolucijo tudi v našem poznavanju tega časa. Ljubljansko barje s svojo kulturo, ki je postala po Koroščevi zaslugi časovno in kulturno zelo razvejen pojem, naj bi zdaj postalo tudi mesto, kjer naj bi izpeljali in uveljavili slovensko dendrološko linijo, hkrati pa tudi prostor, kjer bo zdaj lahko ta časovno in kulturno razvejen pojem jasno kulturno definiran in razjasnjen, spravljen v okvire, v katerih bo

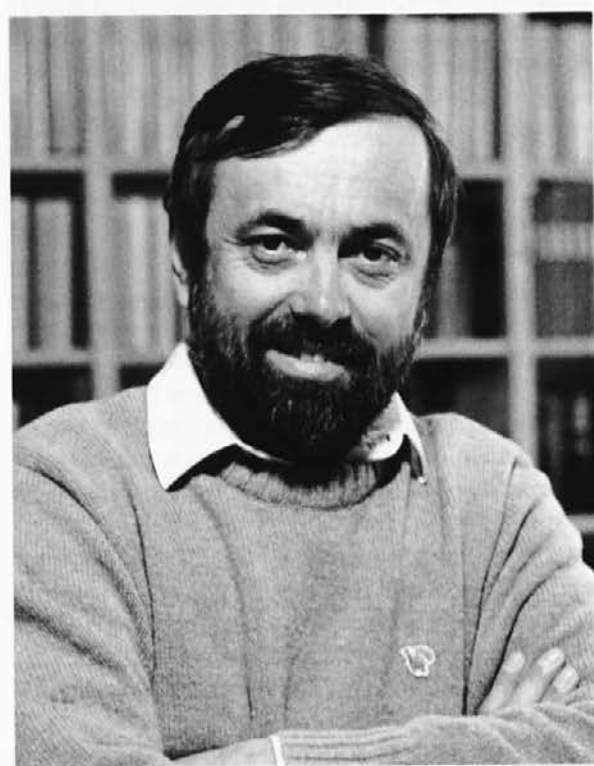
Dr. Josip Korošec
(1948-1959)

Dr. Srečko Brodar
(1959-1972)

Dr. Mitja Brodar
(1972-1982)

Dr. Janez Dular
(1982-)

Predstojniki Sekcije in Inštituta za arheologijo.
Vorstand der Sektion und des Instituts für Archäologie.

naš prostor videti v jasnih in razumljivih koordinatah. V kovinskih obdobjih, kjer te koordinate že imamo, je danes po zaslugi J. Dularja naselitvena zgodovina Dolenjske, te najpomembnejše pokrajine v prazgodovini slovenskega ozemlja, že dobila svoje trdne obrise. Enako velja tudi za mlajšo železno dobo, kjer je Dragan Božič lahko že brez terenskih izkopavanj, iz samih arhivskih virov, oživil gradivo starejših izkopavanj in mu dal trdne časovne in kulturne okvire.

Po zaslugi Jane Horvat lahko zdaj že v drugi polovici drugega in v prvem stoletju pr. Kr. ugotavljamo prodiranje rimskega imperija na naše slovensko ozemlje. In Vrhnika, Nauportus, ki je s Tacitom že tako zgodaj prišel v svetovno zgodovino, je dobil po njeni zaslugi svojo monografijo (1990). Tega časa nam zdaj ne razkrivajo samo arheološki viri, ampak tudi antična besedila, ki jih s tako vestnostjo izdaja Marjeta Šašel Kos, besedila iz antičnih zgodovinarjev in napisov. Tako nadaljuje delo svojega očeta. Omenim naj le izdajo besedil Cassia Diona in Herodiana, ki se nanašajo na danes slovensko ozemlje (1986) in obširne komentarje k njim. Prav tako naj navedem še njeno pred krakim izišlo razkošno izdajo rimskih napisnih kamnov iz Narodnega muzeja. Vemo, da je na programu tudi že Appianova *Illyrike*, tako da smemo upati, da nam ne bo potrebno več dolgo čakati, da bomo nadomestili sicer gotovo zaslužnega Zippla (*Die römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus*) iz leta 1878, kjer edino imamo danes zbrana antična besedila, ki govorijo o našem prostoru, govorijo seveda nepopolno in danes v že zastareli govorici.

Lahko samo nadaljujem. Pozna antika je bila naše najbolj temno obdobje. Starejši se še spominjamo s kakšnim živim in nestrpnim pričakovanjem je prof. Klemenc čakal, da odkrijemo tudi v naši Sloveniji prvo starokrščansko cerkev. Pa ni dočakal. Po njegovi smrti (1967) jih poznamo že nad 10! Delo Ciglenceškega *Višinske naselbine* (1987), da omenim le eno, in njegova izkopavanja, nam danes nazorno odkrivajo čas, ko se ruši rimski imperij in se po mnogih krvavih peripetijah ustvarja prostor, kjer se bo formiralo slovensko ljudstvo, narod, država. Tudi ta naša začetna zgodovina, ki je v rokah tako arheologije kot zgodovine in je z arheološke strani v zadnjih 50 letih prav v Korošču dobila svojo trdno osnovo, je našla zdaj v Andreju Pleterskem plodno nadaljevanje. Če so bile prve raziskave posvečene predvsem materialni kulturi, je A. Pleterski

s pritegnitvijo pisanih virov razširil svoja raziskovanja na zgodovino prve slovanske poselitve na Slovenskem (*Župa Bled*, 1986) in na vprašanja slovanske etnogeneze (*Etnogeneza Slovanov*, 1990) in mitologije. Tako smemo z velikimi upi pričakovati rezultate simpozija, ki ga bo SAZU 1998 posvetila slovenski etnogenezi, rojstvu slovenskega naroda.

Naj zaključim. Slovenska arheologija je v 50 letih postavila svoje samostojne, samonikle temelje; med njenimi najpomembnejšimi graditelji je bil Inštitut za arheologijo. Vemo, prav arheologija ima med zgodovinskimi vedami največ možnosti, da svoje temelje, virov, še pomnoži in razširi, da ima kot zgodovinska veda, ki jo zanima celotno naše življenje, tudi vse možnosti, da na podlagi svojih virov naša spoznanja o (pra)zgodovini, to je o našem življenju, o človeku, še pomnoži, in da pokaže, kako je človek v svoji borbi za življenje zmagoval in propadal; ga pokaže v sožitju in borbi s sočlovekom, to je v njegovem družbenem življenju, pokaže, kako je svoje življenje osmišljeval in odlaševal, razkriva torej njegov svet lepote in resnice.

Vse to lahko zdaj slovenska arheologija odkriva na svojem usodnem prostoru sama v spoštljivem in enakopravnem dvogovoru s svojimi kolegi Evrope, sveta - pred 50 leti še ni bilo tako - sprejema od njih njihova spoznanja in jim daje svoja. Predvsem pa pove svojemu narodu zgodovinsko zgodbo, zgodovinske izkušnje svojega prostora, ljudstev, ki so živela na njem, pa tudi začetno zgodbo svojega lastnega naroda.

Pot je odprta, široka in lepa, pa tudi naporna.

Ἀγαθὴ τύχη - srečno!

P. S. O zgodovini Inštituta za arheologijo govori sedaj podrobnejše A. Pleterski, *Inštitut za arheologijo petdesetletnik*, Ljubljana 1997. V knjigi so navedene vse knjižne izdaje Arheološke sekcije oz. Inštituta v okviru SAZU in zdaj v lastni založbi. Prav tako so navedene vse monografije članov Inštituta za arheologijo. Posebej naj navedem še bio- in bibliografije predstojnikov Inštituta. Za Josipa Korošca jo daje Bogo Grafenauer, *Zgod. čas.* 21, 1967, 238-240 in 240-246 (bibliografija). Za Srečka Brodarja, Franc Osole, *Arh. vest.* 13-14, 1962-1963, 7-11 in Vida Pohar 13-18 (bibliografija). Za Mitjo Brodarja, Janez Dular, *Arh. vest.* 36, 1985, 13-16 in 17-22 (bibliografija). Posebej naj navedem še delo Jara Šašla, *Opera selecta*, Situla 30, 1992 z bibliografijo na str. 11-29.